

Магістр 2 року навчання
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ МАСШТАБІВ "ТІНЬОВОЇ" ЕКОНОМІКИ ЗА СТРУКТУРНИМ КРИТЕРІЄМ

Анотація. Розглянуто вітчизняні та закордонні методики визначення обсягу "тіньової" економіки. Запропоновано вдосконалену модель оцінки "тіньової" економіки. Визначено детермінанти та індикатори тіньової економіки України. Розраховано рівень "тіньової" економіки України за 2008 – 2011 рр.

Аннотация. Рассмотрены отечественные и зарубежные методики определения объема "теневой" экономики. Предложена усовершенствованная модель оценки "теневой" экономики. Определены детерминанты и индикаторы теневой экономики Украины. Рассчитан уровень "теневой" экономики Украины за 2008 – 2011 гг.

Annotation. Domestic and foreign methods of determining the scope of "shadow" are discussed. An improved model for evaluating the "shadow" economy is provided. Determinants and indicators of the "shadow" economy in Ukraine have been identified. The level of the "shadow" economy Ukraine for 2008 – 2011 has been calculated.

Ключові слова: "тіньова" економіка, MIMIC, метод Лацко, неформальна економіка.

Сучасні тенденції розвитку світового господарства змушують Україну шукати свої шляхи стабілізації. Історично склалося, що під час економічної кризи підприємства для власного виживання починають приховувати значну частину не тільки прибутку, але й сам процес виробництва. Таким чином, виробники намагаються ухилитися від сплати податків.

Зараз "тіньова" економіка має свій прояв у всіх сферах життя України. Саме тому загострилась проблема її розрахунку. Необхідність створення нових механізмів оцінки обсягів даного економічного явища диктує некерований розвиток світової економіки. Для подолання кризових явищ необхідно вдосконалити підходи до оцінки, це й обумовлює актуальність обраної теми та доцільність проведення дослідження для розвитку цього питання.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних і соціальних відносин, які виникають у процесі функціонування тіньової економіки. Предметом дослідження є наявні світові та національні методики оцінки тіньової економіки. Метою роботи є розробка нової методики розрахунку обсягів "тіньової" економіки та її оцінка для України.

Методи дослідження – методи індукції та дедукції, аналізу й синтезу, групування та порівняння, регресії та кореляції, математичного моделювання.

Дослідженням цієї проблематики займаються такі вітчизняні науковці, як: Базилевич В. Д., Варналій З. С., Мазур І. І., Харазішвілі Ю. М. та ін.; російські науковці – Ю. Латов, В. Радаєв та ін.; закордонні вчені – Е. Фейг, Ф. Шнайдер, В. Каннінінен, Дж. Пааккьонен, Дж. Томас, Джейлс Д. Е., Коуелл Ф. А., С. Чаудхурі та Д. Банерджи, Р. Рен, М. Бай та інші.

Це дослідження спирається на таке визначення поняття: "тіньова" економіка – це економічна діяльність, яка з яких-небудь причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до ВВП [1, с. 120]. Це визначення наведене Е. Фейгом, і воно є рекомендованим західними вченими.

Особливістю дослідження є структурний підхід до оцінки рівня "тіньової" економіки. Структурний підхід означає, що оцінювати, а головне, скорочувати вплив "тіньової" економіки необхідно не однаково для нелегальної, неформальної та кримінальної "тіньової" економіки, а залежно від її структурних компонентів.

Отже, в ході аналізу існуючих теоретичних підходів визначено таку структуру "тіньової економіки":

неформальна економіка – це економічна діяльність домогосподарств, тобто виробництво товарів та послуг і їх споживання всередині домогосподарства та для власних потреб;

нелегальна (неофіційна) економіка – законна діяльність, що приховується або умисно занижується виробниками з метою ухилення від сплати податків або виконання інших зобов'язань;

кримінальна економіка – це нелегальна діяльність, що заборонена законодавством (виробництво і розповсюдження товарів та послуг, що заборонені законом).

Виходячи зі структури, запропоновано наступну методику визначення "тіньової" економіки. Для розрахунку неформальної економіки в методиці використано електричний метод Лацко. Його суть полягає в розрахунку неформальної економіки домашніми господарствами через визначення об'єму спожитої електроенергії.

Для розрахунку нелегальної економіки використано метод економетричного моделювання. Його суть полягає у визначенні основних детермінант, що спричиняють появу і розвиток нелегальної економічної активності. Для розрахунку обсягу кримінальної економіки використано метод, що базується на динаміці злочинів.

Оскільки структурні частини складають єдність одного цілого, то обсяг "тіньової" економіки – це сума трьох структурних частин, що має одиницю вимірювання – гривню.

Головною особливістю неформальної економіки є те, що її важко виміряти, але її існування не просто необхідне, воно історично обумовлене менталітетом української нації. На дану структурну одиницю неможливо

економіки. Саме електричний метод Лацко враховує неформальний сектор "тіньової" економіки. За допомогою пакета MS Excel проведено регресійний аналіз для розв'язання рівнянь методу Лацко (рисунок).

Регрессионная статистика								
Множественный R	1							
R-квадрат	1							
Нормированный R-квадрат	65535							
Стандартная ошибка	0							
Наблюдения	4							
Дисперсионный анализ								
	df	SS	MS	F	Значимость F			
Регрессия	3	0,760535	0,253512	#ЧИСЛО!	#ЧИСЛО!			
Остаток	0	0	65535					
Итого	3	0,760535						
Коэффициенты стандартной ошибки								
	df	SS	MS	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	1,02141E-14	0	65535	#ЧИСЛО!	1,02141E-14	1,02141E-14	1,02141E-14	1,02141E-14
Переменная X 1	1,06925	0	65535	#ЧИСЛО!	1,06925	1,06925	1,06925	1,06925
Переменная X 2	-1,033	0	65535	#ЧИСЛО!	-1,033	-1,033	-1,033	-1,033
Переменная X 3	1,72555	0	65535	#ЧИСЛО!	1,72555	1,72555	1,72555	1,72555

Рис. Регресійний аналіз для методу Лацко

З рисунка видно, що коефіцієнт детермінації дорівнює 1, тобто модель має високу функціональну залежність. У ході розрахунків визначено обсяг "тіньової" економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг "тіньової" економіки за методом Лацко

Роки	Обсяг "тіньової" економіки, млн грн
2008	206,5645399
2009	257,4522951
2010	249,6955263
2011	241,9522814

Отже, з табл. 1 видно, що "тіньова" економіка за методом Лацко в середньому за 4 роки складає лише 0,023 % від ВВП України.

Наступним методом структурної оцінки є економетрична модель MIMIC, що була запропонована Ф. Шнайдером, який визначає такі механізми та змінні, що ведуть до збільшення "тіньової" економіки: коливання рівня доходу, державне втручання або регулювання економіки, податкова мораль, суспільні блага та державні трансферти, стан економіки, звичка до готівкової оплати.

Що ж до України, то можна виділити такі причини, що є змінними для розрахунку: частка прямих і непрямих податків, соціальне забезпечення населення, соціальні трансферти, податкова мораль (виміром податкової моралі слугує відсоток сплати податків згідно із даними Державного казначейства України), рівень безробіття. Виходячи із причин зростання "тіньової" економіки, визначаються такі індикатори: рівень зайнятого населення, темпи зростання ВВП, приріст готівкової валюти на душу населення. Після математичного розрахунку визначено обсяг "тіньової" економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг "тіньової" економіки за моделлю MIMIC

Роки	MIMIC, млн грн
2008	784 457,8792
2009	783 244,8013
2010	780 881,0183
2011	777 873,8891

Останнім компонентом моделі є метод, що базується на динаміці злочинів. Цей метод запропоновано Силаєвою С. А. Метод засновано на таких припущеннях: 1) "тіньові" угоди укладаються в основному за допомогою готівки та бартеру; 2) реальна швидкість обігу грошей визначається, виходячи з темпів зростання кількості злочинів.

Метод розраховується в 7 етапів: 1) розрахунок скорегованого показника M2 (корегується на величину бартерних операцій та операцій в іноземній валюті); 2) розрахунок швидкості обігу грошей; 3) визначення структури злочинів; 4) розрахунок темпів зростання кількості злочинів; 5) розрахунок скорегованого показника швидкості обігу грошей; 6) розрахунок величини грошового обігу у сфері "тіньової" діяльності; 7) розрахунок величини грошового обігу за рахунок функціонування "тіньової" економіки.

Необхідно зазначити, що всі дані для розрахунку методикою взято з державних статистичних джерел (Держкомстату, Державного казначейства України, Нацбанку та ін.).

У результаті розрахунків за методом, заснованим на динаміці злочинів, отримано такий обсяг "тіньової" економіки (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг "тіньової" економіки за методом динаміки злочинів

Роки	Кримінальна економіка, млн грн
2008	27 017,53116
2009	17 3808,0756
2010	114 517,942
2011	28 230,04155

Кінцевим результатом розрахунку є сумування обсягів "тіньової" економіки та визначення її рівня (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяг та рівень "тіньової" економіки України за 2008 – 2011 рр.

Роки	Сума обсягу "тіньової" економіки, млн грн	ВВП, млн грн	% від ВВП
2008	788 666,8144	948 056	83,18779
2009	803 292,4104	913 345	87,9506
2010	798 207,7005	1 082 569	73,73273
2011	789 282,0441	1 316 600	59,94851

Як можна побачити з табл. 4, найбільший рівень "тіньової" економіки можна було спостерігати в найбільш кризові 2008 – 2009 роки, а вже у 2011 році капітал поступово "перетікає" в легальний сектор економіки. Таке скорочення "тіньової" економіки може бути викликане прийняттям Податкового кодексу України або поступовим відновленням економіки України після фінансової кризи.

Отже, наведена модель має теоретичний характер, оскільки будується на припущеннях та непрямих методах. Це спричиняє дещо завищений результат розрахунків, що притаманно непрямим методам обчислення "тіньової" економіки.

Подолати недолік завищених даних можна двома шляхами. Перший – це ввести додатково прямий метод оцінки рівня "тіньової" економіки. Та через відсутність доступу до статистичних даних окремих підприємств і галузей у цілому введення прямого методу в методикою за структурним критерієм унеможливується.

Другий шлях – це скорегувати рівень "тіньової" економіки в часі. Основною передумовою існування "тіньової" економіки в сучасній Україні є "спадок" СРСР. Тому для штучного "заниження" обсягу "тіньової" економіки можливе використання методу часового корегування.

Динаміка результатів оцінки обсягу "тіньової" економіки має цілком логічне пояснення – через світову фінансову кризу і податковий тягар підприємства "переходять" в неофіційний сектор економіки задля власного виживання. Водночас поступове скорочення у 2010 і 2011 рр. рівня "тіньової" економіки може свідчити про позитивні очікування щодо відновлення економіки України після фінансової кризи. Запропонована методика дозволить більш ефективно оцінювати стан "тіньової" економіки.

Наук. керівн. Українська Л. О.

Література: 1. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика / І. І. Мазур. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. – 329 с. 2. Внутрішній валовий продукт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 3. Грошова і банківська статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.